

**The coordinates of the cultural context in which the
Romanian literature in Vojvodina appeared
Coordonate ale contextului cultural în care a apărut
literatura în limba română din Voivodina**

dr. Brândușa JUICĂ

Facultatea de Învățători din Belgrad și Școala de Înalte
Studii de Specialitate pentru Educatori „Mihailo Palov” - Vârșeț

Abstract:

The literature in Romanian language represents a significant aspect of cultural Romanian life in Vojvodina, having in mind that literature expresses existence, spiritual identity, efforts at preserving mother tongue and culture, as well as an eloquent way for emphasizing artistic values created in a specific socio-cultural, historical and educational context.

The Romanian literature from Vojvodina has built its own unique architecture, especially in the second part of the last century, representing a specific feature consisting of spiritual context, the dimension of bilingualism, the influence of Romanian, Serbian and European space, as well as of the skill of the writer.

In this paper we present an analytical approach of relevant cultural aspects that have contributed to the emergence and development of Romanian literature in Vojvodina.

Rezumat:

Literatura în limba română este o componentă importantă a vieții culturale românești din Voivodina, pentru că exprimă existență, identitate spirituală, efortul de a păstra și cultiva limba maternă și un mod elocvent de evidențiere a valorilor artistice create într-un context socio-cultural, istoric și educativ specific.

Literatura română din Voivodina și-a construit, în special în a doua jumătate a veacului trecut, o arhitectură proprie, specifică, dată de conștiința alterității, de dimensiunea bilingvismului, de influențele dinspre spațiul românesc, apoi dinspre cel majoritar și european, precum și de vocația scriitorilor.

În lucrarea de față prezentăm un demers analitic al aspectelor culturale relevante, care au contribuit la apariția și dezvoltarea literaturii române din Voivodina.

Key words: context, cultural, publications, literature

Cuvinte cheie: context, cultural, publicații, literatura

Răsfoind cu răbdare filele calendarului istoric al românilor din Voivodina, Republica Serbia, observăm că literatura română care s-a creat în această zonă își are rădăcinile în morfologia spațiului și a fenomenelor culturale, sociale, politice și economice din interiorul lui.

Cultura, cuvânt de origine latină³, este un fenomen social complex, care în mersul vremii a primit numeroase definiții. Pentru minoritatea națională română din Serbia, cultura reprezintă un domeniu social de importanță majoră. Ea este sinonimă cu procesul de creare a valorilor și de modelare a conștiinței naționale și umane. A crescut și s-a maturizat ținând la cauza sa spirituală, cea care a dus la apariția diferitelor fenomene artistice și la stimularea diversității vieții culturale.

Traversând timpuri agresive, cultura românească din spațiul geografic amintit a reușit să-și cristalizeze o individualitate viguroasă, constituind un element determinant al păstrării și afirmării identității naționale, într-o lume a multiculturalității și interculturalității. Specificul său „se conturează în lumina a două sintagme: aculturația și deculturația. Principiul identității culturale a românilor voivodineni se exprimă prin tendința de a scoate la lumină specificul, autenticul și conștiința de sine” (JUICĂ, 2012, 44).

Apelând la memoria istorică, constatăm că faptele de cultură ale românilor de pe aceste meleaguri exprimă continuitate în timp, au un profil propriu și specific, care s-a consolidat într-o zonă a influențelor, confluențelor și coexistențelor. O modestă incursiune în trecut, impregnată cu momente din cultura românească a acestui spațiu, va susține punctul nostru de vedere.

O încercare orientativă de periodizare a evoluției vieții culturale a românilor din Voivodina s-ar putea sintetiza în câteva faze: perioada până la Primul Război Mondial, perioada dintre cele două războaie mondiale și perioada care a urmat după anul 1945.

Interesul lucrării de față se îndreaptă spre primele două etape evolutive, care delimitează contextul cultural în care a apărut literatura română din Voivodina.

În prima sa fază de dezvoltare viața culturală a românilor care astăzi trăiesc în Serbia a cunoscut demersul de zidire propriu Banatului Istoric, Banatului întreg.

Arhivele păstrează mărturii documentare conform cărora noi, românii altui mileniu, ne bucurăm să aflăm că prezența culturii noastre pe meleagurile voivodinene este atestată din vremuri îndepărtate, iar formele sale de exprimare nu erau marginale, dimpotrivă. Astfel, începuturile

³ colere -a cultiva

scrisului în limba română datează din perioada marcată de biruința limbii române asupra celei slavone. Mai precis, ne referim la cel mai vechi document, care s-a păstrat până astăzi în Serbia, textul românesc - *Scrisoarea egumenului Grigorie de la mănăstirea Srediștea Mică către episcopul Gherasie al Caransebeșului și Vârșețului*, redactată cu alfabet chirilic și datată 14 decembrie 1698.⁴ Exprimarea clară și coerentă consolidează opiniile cercetătorilor potrivit cărora în această zonă s-a scris în limba română și înainte de data redactării documentului amintit.

În vremuri de cultură puțină, biserica era unica păstrătoare și creatoare a culturii. În cadrul mănăstirilor și bisericilor au apărut și primele așezăminte de tip școlar. O astfel de școală, atestată documentar, a fost Școala de zugrăvi de la Srediștea Mică, fondată de Vasile Diaconovici Loga, în anul 1736. „Se consideră că este cea mai veche școală românească din Banatul Sârbesc de astăzi”.⁵

La sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea au fost întemeiate câteva instituții de învățământ, care au avut un rol deosebit de important pentru evoluția vieții culturale românești. Este vorba de *Școala gramaticală*, înființată în anul 1790 și *Institutul clerical*, în 1890, la Vârșeț, precum și *Preparandia* de la Biserica Albă, întemeiaă în anul 1836.

De-a lungul secolelor, Școala, ca instituție de cultură și educație, pe lângă rolul de a păstra și cultiva limba maternă, a venit atât în întâmpinarea dezideratelor individualității, prin valorizarea unor trăsături particulare, unice, ale minorității naționale române, cât și în profilul societății, asigurându-i un anumit grad de coerență, solidaritate și funcționalitate.

Izvoarele scrise consemnează faptul că, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea s-a dezvoltat în mod aparte activitatea cultural-artistică, prin înființarea corurilor, în primul rând bisericești, a unor orchestre populare, fanfare și formații folclorice.

Reuniunile de citire și cântare, bibliotecile sătești și școlare au fost organizatorii manifestărilor culturale din satele românești. În această perioadă, un rol aparte în dezvoltarea vieții noastre culturale a avut *Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român - ASTRA*, care avea membri și în rândurile românilor din vestul Banatului Istoric. ASTRA s-a înființat în anul 1899, în 1914 și-a întrerupt activitatea și s-a reînființat în 1936.

Fluența acestui demers cultural a fost, apoi, curmată de vitregia vremurilor. În urma Primului Război Mondial, a unirii Transilvaniei și

⁴ Dorinel Stan (2016): *Așezământul monahal Srediștea Mică, Vârșeț*: „Românii Independenți din Serbia”, pag 29

⁵ Rodica Almăjan (2010): *Învățământul românesc din Voivodina, Zrenianin*: ICRV, pag. 15

Banatului cu România, și mai precis, după anul Domnului 1920, românii din Voivodina au devenit minoritari. Pentru ei lumea s-a întors pe dos.

În perioada dintre cele două războaie mondiale viața culturală a românilor din Banatul Iugoslav se animează abia după 1923, când s-a întemeiat Partidul Român și Asociația Culturală a Românilor din Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor. Pe lângă activitatea cultural-artistică, se remarcă deschiderea altor orizonturi, preocupările pentru dezvoltarea învățământului, a publicisticii și a creației literare. Astfel, în deceniul următor, odată cu câștigul de cauză pe care l-a dat istoria, s-a înființat Secția cu limba de predare română pe lângă Liceul din Vârșeț (1934) și Secția cu limba de predare română pe lângă Școala Normală (1935), din același oraș. Acestea au devenit nu doar adevărate pepiniere de viitori intelectuali, ci și adevărate centre culturale.

Încă din anul 1937, elevii români de la Liceul și Școala Normală aveau societatea lor literară - *Junimea Bănățeană*, care își desfășura activitățile în cadrul internatului din Vârșeț. Prin demersurile sale și rezultatele obținute, *Junimea Bănățeană* a sprijinit afirmarea tinerilor talente în domeniul creației literare. Mulți dintre acești tineri s-au afirmat mai târziu ca personalități ale culturii românești din Banatul Iugoslav.

Lupta pentru emanciparea culturală și drepturile românilor din Banatul Iugoslav include și colaborarea studenților români care se aflau la studii în România. Aceștia s-au organizat în *Asociația Studenților Români*. Asociația și-a justificat existența angajându-se nu numai în apărarea intereselor studențești, ci și într-o bogată activitate culturală.

Un rol deosebit în promovarea culturii prin cuvântul scris, în perioada interbelică, l-au avut publicațiile periodice. Aceste gazete, asupra cărora vom reveni curând, nu au rezistat în timp, cu excepția ziarului „Nădejdea”, dar au trezit interesul românilor în ceea ce privește evoluția evenimentelor politice, economice și culturale, oferind spațiu și exprimării literare autentice.

Asociația Culturală *Astra*, reînființată în anul 1936, a reușit să înglobeze societățile culturale existente și să întemeieze organizații locale în toate localitățile românești din Banatul Iugoslav. Istoricii din loc, remarcă meritul deosebit al *Astrei* și în atenuarea antagonismelor dintre intelectualii români și „stimularea activității societăților cultural-artistice amatoricești”.⁶

În această perioadă, în lupta pentru păstrarea limbii materne și emanciparea culturală a românilor din Banatul Iugoslav se remarcă de asemenea contribuția însemnată a Bisericii. De la separarea ierarhică (1864/1865) și până la cel de-al Doilea Război Mondial, Biserica a fost inițiatorul și animatorul activităților culturale din localitățile unde trăiau

⁶ Gligor Popi (1996): *Românii din Banatul Iugoslav (1918-1941)*, Timișoara: Editura de Vest, pag. 202

români. Primele forme ale vieții culturale s-au dezvoltat pe lângă biserici, odată cu înființarea școlilor, a unor publicații, coruri, fanfare și biblioteci.

În contextul creat de schimbările survenite în societatea iugoslavă după anul 1945, Biserica și-a pierdut statutul privilegiat. Dacă la începutul secolului al XX-lea, Biserica era conducătorul vieții culturale, în a doua jumătate a aceluiași secol, aceasta a fost izolată de restul segmentelor vieții sociale, desfășurându-și activitatea în baza unor norme limitate. Viața confesională s-a confruntat cu momente dificile. În urma reformei agrare (1946), bisericile au fost deposedate de pământul agricol pe care îl dețineau, arhivele bisericesti au fost transferate în cancelarii locale, iar unele case parohiale au fost naționalizate și folosite în alte scopuri.

În deceniile care au urmat Biserica, ca instituție românească, și-a continuat firul existențial, susținând cultura, fără tendințe de dominare. A revenit cu timpul și în școală, sprijinind diferite manifestații culturale, ca de exemplu festivaluri, editarea diferitelor monografii, manuale, publicații ocazionale, a restabilit colaborarea cu intelectualitatea. În prezent, în localitățile în care nu mai există școli cu limba de predare română, bisericile sunt singurele posibilități de păstrare a credinței, limbii și specificului național.

Cea de-a doua jumătate a secolului trecut, amintită de noi ca cea de-a treia fază a evoluției culturii românești din Voivodina, a însemnat o epocă de treptată dezvoltare și afirmare a minorității române pe plan cultural.

Poziționarea culturii între necesitățile imediate a creat oportunități de instituire și derulare a bunelor practici, care au dus la fondarea publicațiilor, la apariția mișcării literare, la creșterea însemnată a numărului de intelectuali, precum și la interacțiunea cu domeniul educației.

Înființarea Uniunii Culturale a Românilor din Banatul Iugoslav (1945), apoi apariția săptămânalului „Libertatea” (1945), a Revistei „Lumina” (1947), a Teatrului Popular Român din Vârșeț (1949), fondarea Casei de Presă și Editură *Libertatea* (1953), înființarea Societății de Limba Română (1962), a secțiilor de învățământ superior în limba română, instituirea unor manifestări cultural-artistice: *Zilele de Teatru*, *Festivalul de muzică și folclor*, *Festivalul copiilor* și, în special, dezvoltarea literaturii și a activității științifice la nivel instituțional, sunt momente semnificative ale afirmării climatului cultural românesc în acest spațiu.

Publicații periodice și cărți în limba română publicate în perioada 1918-1945

Dominațiile străine, otomană, austro-ungară, germană, statutul politic al românilor din această zonă, au făcut ca primele publicații în limba maternă să apară abia la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea.

Gazetele publicate în limba română și-au trăit copilăria timpurie într-un context tumultuos, marcat de lupta pentru emanciparea culturală, socială și națională. Desigur, spre deosebire de alte manifestări culturale, presa în limba română nu a putut apărea decât în momentul în care gradul de dezvoltare socială și culturală a comunității românilor a permis apariția acestei forme de exprimare.

Printre numeroasele fapte consemnate de cercetătorii preocupați de istoria culturală a românilor identificăm câteva momente semnificative ale începuturilor vieții literar-publicistice în limba română: apariția publicațiilor periodice, editarea primelor cărți și afirmarea unor cărturari de seamă.

În perioada dualismului austro-ungar, în partea de vest a Banatului Istoric, cuvântul scris românesc s-a răspândit prin intermediul cărților și a publicațiilor provenite din centrele culturale transilvănene și bănățene: Sibiu, Brașov, Arad, Timișoara, Lugoj, Caransebeș, Oravița, Orăștie. Numeroși publiciști și cărturari de la noi au fost colaboratori fideli ai acestora.

Prima publicație în limba română, a fost revista lunară „Convorbiri pedagogice”, care a apărut la Satu-Nou, în anul 1886. Întemeietorul și directorul revistei a fost Petru Stoica, iar redactor Ion Pop Reteganul, ambii învățători la Satu-Nou. Revista s-a tipărit la Panciova în anii 1886 și 1887, iar în anul 1888 la Brașov.

Între anii 1901-1902, tot la Panciova, a apărut revista literară „Steaua”, redactată de publicistul și scriitorul Nicolae Țințariu. Până în prezent nu s-a păstrat niciun exemplar (MĂRAN, 2005, 54), ceea ce restrânge posibilitățile de cercetare a textelor publicate în această revistă.

În anul 1909 a debutat publicația „Educatorul”, redactată la Coștei de învățătorul și publicistul Petru Bizerea. Revista, tipărită între anii 1909-1914, a apărut ca organ al Asociației învățătorilor din Eparhia Caransebeș.

O publicație lunară, cu existență scurtă (au apărut doar patru numere), a fost - „Familia” - revistă de „literatură, instruire, petrecere și umor”, care a apărut la Petrovasâla, respectiv Vladimirovac, în anul 1910. Redactorul și editorul ei a fost Nicolae Țințariu.

Modeste ca număr și existență, periodicele care s-au tipărit în limba română în perioada de până la 1918, pe lângă satisfacerea cerințelor pentru care au fost întemeiate, interese politice, economice și culturale, s-au lăsat seduse și de fiorul literar. Cititorul interesat, și cel ocazional, a avut prilejul să-și rânduiască gândurile și gusturile printre simțirea creatorilor populari anonimi, contribuțiile scriitorilor români consacrați și inițierile autohtone.

În arealul bunurilor care au sprijinit înfăptuirea emancipării culturale au fost și primele manuale, calendare, monografii și culegeri de folclor. Primele cărți publicate în limba română au fost semnate de învățători și

preoți, promotorii vieții cultural-literare, care au instaurat prin scrisul lor o imagine a necesităților, aspirațiilor și a frământărilor, grăită în limba maternă. Spre exemplificare amintim câteva titluri, categorizate în funcție de conținut: *Monografia comunei Alibunariu*, autor învățătorul Teodor Petrișor, care a fost publicată la Caransebeș în anul 1896; *Monografia comunei Roman - (Petrovosella) 1808-1908*, autor învățătorul Nicolae Pența, s-a publicat în anul 1911 la Oravița, *Cantorul bisericesc*, autor George Bujigan, învățător la Deliblata, s-a publicat la Arad în anul 1907; *Carta copiilor pentru clasa a II-a*, publicată în anul 1900 și *I-a carte a copiilor sau Abecedarul ilustrat pentru clasa I-a primară*, 1902, ambele au fost elaborate de Ștefan Alexandru, învățător la Srediștea Mică; *Aritmetica și Științele naturale pentru clasa a III-a primară*, elaborate de Petru Băla, învățător din Cuvin; calendarele (pentru anii 1828, 1829, 1930 și 1831) publicate de Ștefan Popovici Neagoe (MĂRAN, 2005, 109); *Balade populare culese de Avram Corcea*, preot din Coștei, care a apărut în anul 1899 la Caransebeș.

Pe lângă preocupările manifestate de oamenii de cultură cunoscuți în spațiul cultural voivodinean, unii amintiți și de noi, la propășirea scrisului românesc pe aceste meleaguri au contribuit și personalități reprezentative ale vremii, ca Paul Iorgovici (1764-1808), care a scris cu litere latine *Observații de limba românească*, publicată la Pesta, în 1799, într-un moment în care majoritatea intelectualilor din Banat cunoșteau doar scrisul slavon; Nicolae Tincu Velia (1814-1867), istoric, scriitor, protopop al Vârșetului, Andrei Vasici (1896-1864), primul monograf al Vârșetului.

Primele gazete și cărți în limba română au servit drept punct de plecare pentru dezvoltarea presei și a activității editoriale în limba română. Remarcăm faptul că, până la Primul Război Mondial cu excepția manualelor, nu s-au publicat cărți pentru copii scrise de autori autohtoni.

Climatul socio-cultural și politic care s-a creat în urma delimitării Banatului Istoric a fost nespus de vitreg pentru evoluția cuvântului românesc scris în Voivodina. „Patru ani după proclamarea Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor, viața culturală a românilor era în suspensie, fixată bine în spații albe; rolurile erau răsturnate. Anul 1918, pentru românii de pe aceste meleaguri, era înțeles ca anul închiderilor de porți”.⁷ În primii ani de existență a noului stat, majoritatea intelectualilor români au plecat în România.

Situația culturală a cunoscut zile mai senine abia din anul 1923, când s-a înființat Partidul Român și Asociația Culturală a Românilor. În perioada care a urmat, mai multe societăți culturale și-au reluat activitatea, au apărut

⁷ Slavco Almăjan (1996): *Metagalaxia minoritară*, Novi Sad: Editura „Libertatea”, pag. 20

și altele noi, s-au înființat biblioteci, săli de lectură, câteva periodice în limba română.

Activitatea publicistică și editorială a românilor din Banatul Iugoslav, în perioada dintre cele două războaie mondiale, a continuat tradiția instaurată în deceniile anterioare. În cele ce urmează vom semnala câteva aspecte pe care le considerăm utile pentru schițarea contextului în care a apărut literatura în limba română.

Primul ziar în limba română din Banatul Iugoslav a văzut lumina tiparului imediat după terminarea Primului Război Mondial. Este vorba de „Opinca”, cu subtitlul *Foaie populară*, care a apărut între anii 1918-1919 la Coștei. A fost redactat de învățătorii Petru Bizerea și Patrichie Rămneanțu și s-a tipărit la *Tipografia Banatului* din Vârșeț.

În absența unei publicații literare propriu-zise, gazeta a manifestat interes și pentru literatură. În cadrul rubricii „Foița” au fost publicate versuri dedicate trucidatorilor gliei, precum și creații cunoscute ca: *Deșteaptă-te române* de Andrei Mureșanu, *Cântecul tricolorului* de Ciprian Porumbescu, *Cântecul lui Mihai Viteazul* de Vasile Alecsandri și *Cântecul batalionului românesc*, un text nesemnat.

Din creația scriitorilor români din Banatul Iugoslav a fost publicată o poezie de dragoste *În ochii tăi*, semnată de Aurora Baicu și o epigramă dedicată fetelor frumoase, semnată cu pseudonimul Gheorghe. Literatura universală a fost reprezentată prin povestirea „Crimele din Rue Morgue” a scriitorului american Edgar Allan Poe, care a fost publicată sub titlul *Două omoruri*, în trei numere consecutive.

Pentru spațiul nostru cultural, gazeta „Opinca” a fost importantă datorită rolului său în promovarea ideilor democratice și cel de continuator al presei în limba română. După 15 numere ziarul și-a sistat apariția, iar timp de patru ani nu au mai apărut publicații în limba română.

În primăvara anului 1923 (la 4 martie) a apărut la Panciova primul număr al săptămânalului „Graiul românesc”, fondat de Partidul Român. Redactorul publicației a fost Ioan Jianu, secretarul Partidului Român, iar din anul următor publicistul Ioan Erina. Timp de doi ani, în paginile „Graiul-lui românesc” au fost publicate articole referitoare la activitatea partidului fondator, informații despre frământările politice, știri din țară și străinătate, precum și texte cu caracter cultural.

Pe lângă orientarea ideologică, publicația a manifestat interes și pentru promovarea literaturii, atât a creațiilor populare cât și culte. Astfel, din prima categorie au fost publicate poezii populare sau de rezonanță folclorică ca: „Baba hârca” (creație în dialect bănățean, de Romulus Roman) „Râuleț ce curgi la vale”, „Du-te dor, la mândra-n sân” (semnată cu inițialele P.L.) ...

Din literatura română s-a publicat proză scurtă din opera lui Victor Eftimiu („Pășania hogeni”) și o serie de povestiri de Barbu Ștefănescu Delavrancea: „Norocul dracului”, „Bunicul”, „Bunica”, „Marele duce”, „Palatul de cleștar”, „Moș Crăciun”. Se observă că, prin selecția acestor creații, care identifică universul rural, redacția intenționa, în primul rând, să asigure receptivitatea cititorilor cărora le era familiar acest mediu. În al doilea rând, remarcăm inițiativa de a se publica opere care evocă universul copilăriei.

Și traduceri din literatura universală s-au bucurat de atenția „Graiului românesc”. În acest context amintim textul „Dumnezeu”, de Lev Tolstoi, în traducerea lui Liviu Rebreanu.

Din anul 1925, când „Graiul românesc” a încetat să mai apară, a urmat o perioadă de tăcere în evoluția presei de limbă română.

Pe data de 24 aprilie 1927, de Paști, a apărut la Vârșeț primul număr al săptămânalului „Nădejdea”. A fost cea mai cunoscută și longevivă publicație în limba română din perioada interbelică, care a apărut constant până în anul 1944.

Folosind ca surse documentare volumele referitoare la istoria presei românești interbelice din Banatul Sârbesc, indicate la „Bibliografia” acestui capitol, reamintim faptul că „Nădejdea” a avut la început patru pagini și un tiraj de 2.000 de exemplare, iar treptat s-a dublat atât numărul paginilor cât și tirajul. Primul director al săptămânalului a fost Savu Butoarcă, mai târziu fiul acestuia Alexandru Butoarcă. Ziarul a fost redactat de Nicolae Roman, cunoscut publicist, fondatorul publicației (CĂLIMAN, 2015, 44). Un rol deosebit în fondarea hebdomadului „Nădejdea” a avut și preotul Ioan Mităr, figură marcantă a vieții culturale românești interbelice din această regiune. Din toamna anului 1927 a devenit organ oficial al Partidului Român din Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor.

Analiștii publicației identifică „Nădejdea” ca ziar informativ-politic și cultural. Conținutul ziarului cuprindea știri din țară și din străinătate, articole care au ilustrat diverse aspecte ale vieții românilor, articolele informative și studii cu caracter religios. Pe parcursul anilor a oferit cititorilor săi „adevărate (și impresionante) pagini de istorie și cultură românească” (MENGHER, 2000, 45).

Când e vorba de creațiile literare, care s-au publicat încă de la primul număr, se poate observa că redacția a pledat pentru varietate.

Creațiile în versuri exprimau „pe de o parte o poezie a idilicului, o poezie a câmpurilor, a peisajului, în care figura dominantă este țăranul cu

toate suferințele și durerile ce-l mistuie, iar pe de altă parte, o poezie a strigătului, a durerii și mai puțin a meditației poetice”.⁸

Din poezia românească apar creații semnate de: Mihai Eminescu, Vasile Alecsandri, George Coșbuc, Tudor Arghezi, Dimitrie Anghel, Ștefan Octavian Iosif, Elena Farago, Aron Codruș, Ion Pilat ...

Proza românească este reprezentată prin lucrările clasicilor români și ale sciitorilor care s-au afirmat în literatura română în perioada dintre cele două războaie mondiale: Ion Creangă, Ion Luca Caragiale, Ion Agârbiceanu, Emil Gârleanu, Cezar Petrescu, Ioan Alexandru Brătescu Voinești.

Din rândul scriitorilor locali, care s-au afirmat în literatura română voivodineană abia după cel de-al Doilea Război Mondial, au publicat: Aurel Trifu, Mihai Avramescu, Ion Bălan și Teodor Șandru.

Din literatura universală s-au publicat nuvele, schițe și fragmente de roman semnate de: Hans Christian Andersen, Selma Langendorf, Guy de Maupassant, Lev Tolstoi,...

Creațiile populare au ocupat un loc aparte în paginile săptămânalului „Nădejdea”. S-au publicat creații populare, în versuri și proză, culese din satele românești, din Banatul Iugoslav, precum și poezii din colecția lui Lucian Costin. Predomina poezia populară de dragoste și cea de dor, precum și doina de cătănie.

Din proza populară s-au publicat basme de Petre Ispirescu, „Isprăvile lui Păcală” de Petre Dulfu și creații culese în Banatul Iugoslav.

În pofida orientărilor redacționale dezavantajoase (angajarea în conflictele dintre intelectualii români, colaborarea cu ocupatorii germani în timpul războiului) săptămânalul „Nădejdea” a fost cel mai popular ziar românesc în limba română din perioada interbelică, atât pentru durata sa în timp, cât și pentru rolul său în păstrarea identității naționale și în emanciparea minorității române din Banatul Iugoslav.

În aceeași perioadă au mai apărut și alte publicații românești, dar de scurtă durată: „Ziarul nostru”, care a apărut la Panciova, în anul 1934 și a fost inițiat mai mult din motive comerciale. Între anii 1936-1938, la Vârșeț a apărut „Foaia poporului”, ca organ al Asociației culturale „Astra”. Acest ziar a apărut în timpul divergențelor dintre intelectualii români din Banatul Iugoslav și reprezenta opoziția cercurilor din jurul ziarului „Nădejdea”.

La sfârșitul anului 1938 a apărut la Vârșeț ziarul „Biruința”, „foaie de loialitate și conservatorism român”, care s-a angajat în lupta pentru unitatea și solidaritatea românilor din Banatul Iugoslav. În acest ziar Vasile Popa,

⁸ Ionela Mengher: *Antologia prozei românești din Voivodina (1929-2010)*, Zrenianin, Editura ICRV, 2011, pag. 342

mai apoi renumitul poet sârb Vasko Popa, a publicat prima sa poezie în limba română intitulată „Muguri”.

La începutul anului 1941 au apărut la Petrovgrad câteva numere ale revistei „Graiul Strămoșesc”, cu subtitlul „Revistă pentru cultură, artă și educație socială și științifică”. Revista avea planuri și proiecte ambițioase, dar un număr mic de abonați, ceea ce a dus la încetarea timpurie a apariției ei.

Presă românească interbelică din Banatul Iugoslav, a reușit să satisfacă unele cerințe culturale ale minorității române și să trezească interes pentru evenimentele și fenomenele social-politice și culturale de epocă. A avut, de asemenea, un rol însemnat în promovarea literaturii.

Activitatea editorială și literatura în limba română

Neînchipuitul tragism istoric a condiționat și destinul cărții românești. În perioada dintre cele două războaie mondiale, activitatea editorială în limba română era învălurită de lumina supraviețuirii. Producția de carte românească originală era într-o poziție precară, fiind reprezentată prin tipărirea unor calendare populare, câteva manuale o culegere de poezii și cărți cu cântece populare.

Primul calendar, în limba română a fost redactat de Romulus Roman și s-a tipărit la tipografia „Napredak” din Panciova, fiind intitulat *Calendarul poporului*. Au apărut în total 4 numere, pentru anii 1922, 1923, 1924 și 1925. Acest calendar a fost înainte de toate un manual universal, al cărui scop era emanciparea culturală a maselor populare, dar conținea și contribuții literare, unele semnate chiar de redactor.

Același Romulus Roman, a fost autorul primei culegeri de poezii în limba română - *În seri de iarnă*, care a apărut în anul 1922 la Panciova. Poeziile adunate în această culegere (cinci elegii, șapte anecdote, patru idile, o odă și un monolog în proză și versuri) au fost publicate și în paginile săptămânalului „Graiul Românesc” din Panciova.

În calendarele din anii 1922-1923, învățătorul Romulus Roman a publicat și lucrări în proză: *Din pățaniile războiului* și *Icoane din trecut*, fragmente dramaturgice, inspirate din realitatea tristă a lumii rurale. Chiar dacă aceste creații nu relevă o conduită artistică deosebită, ele au meritul de a fi trezit interesul lumii rurale pentru arta dramatică.

Pe lângă cele consemnate, Romulus Roman a mai fost și autor de manuale școlare, precum și traducător al unor manuale din limba sârbă.

În perioada dintre anii 1929-1944 a fost editat la Vârșeț „Calendarul Nădejdea”, din grija redactorilor săptămânalului cu același nume. Pe lângă datele calendaristice, calendarul oferea informații despre localitățile

românești din Banatul Iugoslav, contribuții literare în versuri și proză, recomandări pentru agricultori și curiozități din lume.

O altă apariție editorială în limba română a fost primul *Dicționar sârbo-român*, realizat de Iosif Frențiu, în anul 1936. Dicționarul a văzut lumina tiparului la tipografia „Doina” din Timișoara.

Un alt aspect al activității editoriale în limba a fost publicarea manualelor școlare.

Primul manual în limba română a apărut în anul 1923. Este vorba de *Abecedarul pentru elevii clasei I a școlii primare*, care a fost redactat în România de un grup de autori și adaptat învățământului din loc de către Romulus Roman.

Publicarea manualelor școlare a continuat și în anii următori, iar autorii au fost în general învățători și preoți.

Literatura în limbă română în perioada dintre cele două războaie mondiale, a cunoscut o evoluție modestă, ea însă urmărea un scop precis: emanciparea și culturalizare maselor. Din punct de vedere valoric, realizările literare în limba română nu s-au putut situa nici în rândul operelor importante ale literaturii române, nici între cele ale literaturii iugoslave. „Sistemul valoric era pus în suspensie și nu era nici o corespondență vie cu valorile culturale, literare și artistice ale timpului. Marile evenimente se desfășurau la mare distanță de curiozitatea noastră intelectuală, iar universul nostru redus și izolat nu era decât un mozaic umil, situat la capitolul istoriei profane al unui nou început spre cunoașterea de sine”.⁹

La zidirea imaginii culturii românești din Banatul Iugoslav au contribuit și scriitorii care s-au născut în această parte de Banat, dar care s-au stabilit în România. În acest context amintim câțiva autori care au scris despre și pentru românii din Banatul Iugoslav: Petru Bizerea, redactorul primului ziar românesc („Opinca”); Nicolae Țânțariu, redactorul primei reviste literare, în limba română „Steaua”; Alexandru Tântariu; Ion Nică Secoșan și exemplele pot continua.

Reabilitate și proșpețime, în dezvoltarea literaturii române din Banatul Iugoslav, în perioada interbelică, au transmis învățatorii contractuali din România. În urma aplicării în practică a *Convenției de organizare a școlilor minoritare din Banatul Iugoslav*, învățatorii contractuali au primit locuri de muncă, în școlile cu predare în limba română. Odată stabiliți pe aceste meleaguri, pe lângă organizarea procesului instructiv-educativ, au devenit și animatori ai vieții culturale, iar unii dintre ei și scriitori de seamă ai literaturii de limbă română din Voivodina. Două nume reprezentative sunt: Mihai Avramescu și Teodor Șandru.

⁹Slavco Almăjan - *Metagalaxia minoritară*, Editura Libertatea, Novi Sad, 1996

Mihai Avramescu a fost învățător contractual la Ecica și Vladimirovăț până în anul 1946 când s-a stabilit la Vârșeț, devenind redactor al revistei „Bucuria pionierilor”. Debutul său literar a avut loc, în anul 1934, în ziarul „Hotarul” din Arad. La Ecica și Vladimirovăț s-a afirmat în viața culturală ca dirijor de cor.

În perioada anilor 1935-1941, Mihai Avramescu a publicat preponderent poezie. Creațiile sale au apărut, în revista literar-artistică „Luceafărul” din Timișoara, în ziarele „Nădejdea” și „Foaia poporului Român” și în alte publicații din România.

Un alt învățător contractual care a desfășurat o bogată activitate literară a fost Teodor Șandru. Pe tărâmul literaturii a pășit în anii timpurii ai tinereții când, alături de Mihai Avramescu, conducea Cenaclul literar „Avram Sădeanu”, din Arad. Prima sa poezie a publicat-o în ziarul „Știrea” din Arad, în anul 1935. Tot aici a publicat *Scrisori din Iugoslavia*, ca și *Iugoslavia văzută prin orașe* - note de călătorie. Din 1935 a devenit învățător contractual, la Seleuș, unde a rămas până în anul 1944. Pe lângă activitatea didactică desfășurată, s-a dedicat din plin și vieții culturale (cor, fanfară, secția de folclor). A fost colaborator al ziarului „Nădejdea” unde a publicat pagini de cronică culturală, poezii și epigrame. Teodor Șandru a continuat activitatea literar-publicistică și în perioada postbelică.

În rândul învățătorilor care s-au afirmat pe plan literar - publicistic în perioada interbelică, a fost și Aurel Trifu, originar din Alibunar. A studiat în România, în orașele Târgu Jiu, Turnu Severin și Timișoara. La începutul carierei a fost pedagog la internatul român din Vârșeț, unde s-a angajat la înființarea societății literare „Junimea Bănățeană”. Primele versuri le-a publicat în anul 1935, în ziarul „Nădejdea”, apoi a colaborat la „Foaia poporului român”, unde a publicat creații în versuri și proză, iar un timp a fost director adjunct al acestei publicații. Au continuat să scrie și în perioada postbelică.

Un scriitor talentat care a fost remarcat și în cultura națională a fost Liviu Jianu, originar din Alibunar. A colaborat la publicațiile „Nădejdea” și „Graiul românesc”.

Folclorul literar românesc în perioada interbelică

Mai mult decât de cuvântul scris, țăranul bănățean era legat de creația orală populară care s-a păstrat și transmis din generație în generație cu multă sârguință și sfințenie.

La afirmarea folclorului voivodinean, în perioada interbelică, o contribuție însemnată și-au adus-o publicațiile periodice care au apărut la Vârșeț, Panciova și Zrenianin: „Foaia poporului român”, „Biruința”,

„Democratul”. Cele mai multe contribuții folclorice a publicat însă ziarul „Nădejdea” și calendarele ei anuale.

Publicarea creațiilor populare era una din preocupările primordiale ale presei vremii, aceasta reprezenta imperativul propagandei naționale în lupta pentru păstrarea identității naționale. Prin publicarea creațiilor populare redactorii au reușit să deștepte interesul maselor pentru cuvântul scris românesc.

Culegătorii creațiilor populare au fost de obicei țărani, dar au existat și autori de poezii populare: Vichentie Avram, Teodor Cipu, Simeon Drăguța, Aurel Păsulă...

Interesul pentru folclor a fost prezentă vie în toate localitățile românești, din Banatul Iugoslav. Cele mai multe creații populare s-au transmis însă pe cale orală, astfel o parte însemnată a tezaurului folcloric nu a fost publicată.

Culegerea creațiilor populare, în perioada interbelică, nu s-a realizat în mod planificat și organizat și nu a existat nici o instituție sau societate care să se ocupe de această activitate.

Având convingerea că drumul spre cunoașterea de sine și deschiderea spre valorile culturii naționale și universale ne-a fost posibil datorită eforturilor celor care au crezut în cultură și rostul ei, în final, exprimăm speranța că vom găsi la rândul nostru vigoarea necesară pentru a ne duce povestea mai departe. Altfel, cine vom fi mâine?

Bibliografie:

AGACHE, Catinca, *Literatura română din Voivodina*, Panciova, Editura *Libertatea*, 2010

CĂLIMAN, Nicolae *Roman un spirit al „Nădejdi”*, Timișoara, Editura „Mirton”, 2015

JUICĂ, Brândușa, *Literatura română din Voivodina (1945-1989) - La confluența a două culturi*, Zrenianin, Editura ICRV, 2012

MARAN, Mirča, *Kulturni razvoj Rumuna u Banatu 1918-1941*, Pančevo, 2004

MĂRAN, Mircea, *Contribuții istorice bănățene*, Novi Sad: Editura Departamentului pentru învățământ al Consiliului Național al Minorității Române din Serbia și Muntenegru, 2005

MENGHER, Ionela, *Lumina (1947-1997)*, Panciova, Editura *Libertatea*, 2000

POPI, Gligor, *Românii din Banatul Iugoslav (1918-1941)*, Timișoara, Editura de Vest, 1996

ROȘU, Costa, *Lexiconul jurnalisticii românești din Iugoslavia*, Panciova, Editura *Libertatea*, 1998